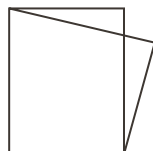

Lykkeimperativet i folkeskolen

Karen Vallgård,
lektor, Saxo-
Instituttet,
Københavns
Universitet og
Caroline Nyvang,
seniorforsker, Det
Kgl. Bibliotek

Artiklen diskuterer de trivselsskemaer, der årligt uddeles til 0.-klasseselever i Københavns Kommune, i et følelses- og barndomshistorisk perspektiv. Den argumenterer for, at trivselsskemaerne – i højere grad end at give et øjebliksbillede af skoleelevernes trivsel – gør børnene til genstand for en "emotional formation" og medvirker til at formidle og forstærke en norm om det glade barn. Normen, som er blevet mere fremherskende i løbet af det seneste århundrede, hænger sammen med et øget fokus på børns vilkår og velvære. Den kan imidlertid have ulykkelige konsekvenser for det enkelte barn, som tilskyndes til selvovervågning og -regulering i relation til et ofte uopnåeligt ideal.

Trivselmålinger i folkeskolen er i løbet af det forgangne år blevet heftigt debatteret. Særligt har det vakt

bekymring og forargelse, at det har vist sig, at de personfølsomme data, som de udfyldte målingsskemaer rummer, er blevet anvendt i sammenhænge, som forældrene ikke har godkendt.¹ I denne artikel vil vi også sætte fokus på trivselundersøgelser i folkeskolen, men fra et lidt andet perspektiv. Vi vil nemlig kaste et kritisk blik på trivselmålingerne i sig selv og mere specifikt på det følelsesarbejde, undersøgelserne kan siges at udføre i forhold til de børn, hvis trivselniveau de skal tjene til at dokumentere. Betragter man trivselsskemaerne i et barndoms- og følelseshistorisk perspektiv, bliver det tydeligt, at de er udtryk for en tendens til at dyrke det glade barn. Tendensen er tiltaget over de seneste godt hundrede år og er udtryk for et ønske om at fremme børns vilkår. Den kan ikke desto mindre have belastende effekter for det enkelte barn.

Betragter man trivselsskemaerne i et barndoms- og følelseshistorisk perspektiv, bliver det tydeligt, at de er udtryk for en tendens til at dyrke det glade barn.

Målinger af danskernes lykke, tilfredshed og trivsel er siden årtusindeskiftet blevet et stadig mere anvendt redskab i forskellige sammenhænge: på private og offentlige arbejdspladser, i børnehaver, blandt skilsmissebørn og på gymnasier. Det gælder således også i folkeskolen, hvor sundhedsplejen i mange kommuner i en årrække har uddelt et samtaleark til elever på forskellige klassetrin. Her diskuterer vi konkret de trivselsskemaer, der som et lokalt tiltag bliver uddelt til 0.-klasseselever i Københavns Kommune. Eftersom skolesundhedsplejen følger de nationale krav, sundhedsloven stiller, har det mange ligheder med indsatserne i landets øvrige kommuner.

På arket bliver eleven bedt om at angive en række informationer om livsstil og sociale relationer. Ikke mindst bliver barnet bedt om at vurdere, hvordan han eller hun har det "for det meste" på en

skala, der med fire smileys rangerer fra "ikke glad" til "meget glad". Barnet skal dernæst, også ved hjælp af smileys, fortælle, hvor glad han eller hun er om morgenen, i klassen, i frikvarteret og i SFO'en eller fritidshjemmet.²

At udtrykke skepsis over for tiltag, der sigter til at fremme børns lykke, kan virke absurd. For hvilket moralsk habilt menneske ønsker ikke, at børn skal have det godt? Ikke desto mindre er der gode grunde til at gøre trivselmålingerne og det lykkeimperativ, de formidler, til genstand for en nøjere undersøgelse.

De fleste vil nok være enige om, at et sådant trivselsskema ikke kan siges at give et nøjagtigt eller fyldestgørende billede af det enkelte barns følelsesmæssige tilstand. Fagpersoner ved godt, at man kan svare strategisk på sådanne skemaer, at svarene afhænger

af ens sindstilstand i det øjeblik, man udfylder dem, og at nogle børn måske ubevidst over- eller underrapporterer deres emotionelle velfærd. Derfor vil mange sikkert betone vigtigheden af, at selvrapporteringen følges op af individuelle samtaler, hvor sundhedsplejersken eksempelvis kan spørge ind til de enkelte kryds og danne sig et billede af, hvordan svarene skal tolkes, og hvor alvorligt man skal tage eventuelle udtryk for mistrivsel. Man kan så diskutere, om en halv eller en hel time hos en sundhedsplejerske, som barnet ikke kender (særlig godt), giver de bedste muligheder for at opdage eventuelle problemer.

Det er imidlertid ikke den type kildekritik, vi ønsker at fremføre. Vores ærinde angår ikke, hvad man kan bruge børnenes svar til, men derimod, hvad selve skemaerne kan gøre ved børnene.

Det er vores påstand, at det, at udfylde skemaet og at rapportere egne følelser ved hjælp af smileys, ikke er en neutral handling, hvor allerede kendte og formede følelser kommunikerer mere eller mindre præcist.

Det er vores påstand, at det, at udfylde skemaet og at rapportere egne følelser ved hjælp af smileys, ikke er en neutral handling, hvor allerede kendte og formede følelser kommunikerer mere eller mindre præcist. Skemaerne tilskynder derimod børnene til at tolke egne følelser gennem fastlagte, værdiladede kategorier og inviterer samtidig børnene til at blive bevidste om og overvåge, hvordan deres eget følelsesliv relaterer sig til en overordnet og relativt ensidig norm om, hvor glad man bør være. Vi argumenterer altså for, at trivselsmålingerne medierer, forstærker og forankrer et lykkeimperativ, der paradoksalt nok kan have ulykkelige konsekvenser.³

Følelsers historicitet

De fleste tænker nok følelser som fænomener, der står uden for historiens gang. De er urmenneskelige og i bund og grund tidløse – noget det enkelte menneske har "indeni", og som vi kan

udtrykke mere eller mindre sandfærdigt eller ærligt. Forestillingen om, at man kan måle følelser gennem spørgeskemaer, hviler på en lignende forståelse af følelser.

Men som Foucault (blandt andre) har pointeret: "alle følelser, og særligt de, som forekommer mest noble og mest upartiske [*désintéressés*], har en historie."⁴ I vores analyse af trivselsmålingerne udgår vi netop fra, at følelseslivet – præcis som alle andre elementer i den menneskelige tilværelse – formes gennem historiske processer, og at vores måder at forstå, fortolke og erkende følelser på, indgår i sociokulturelle mønstre og magtrelationer. Følelserne er uløseligt vævet sammen med vores sprog, vores kropskultur, vores moralske værdier og vores traditioner. Det gør dem både kulturelt og historisk bevægelige.

Trivselsmålingerne kan læses som et udtryk for en følelseskultur, der blandt andet problematiserer tungsind og melankoli, mens den fejrer lykke, munterhed og glæde. Vi opfatter med Foucaults udtryk lykke som en nobel og upartisk følelse. Den er ikke – som fx hævnlyst eller foragt – antagonistisk, og den er heller ikke – som fx angst eller skam – en ubehagelig følelse.⁵ Lykke betegner den ypperste følelsesmæssige tilstand, og det gode liv er det lykkelige liv. Boghandleres hylder er fyldt af selvhjælpsbøger, der lover at sætte læseren i stand til at tage ansvar for og styrke egen lykke. Den populære "positive psykologi" har til formål at fremme menneskers lykke og velvære. Der bliver årligt foretaget nationale lykkemålinger, og indtil 2017 havde danskerne i en årrække kunnet bryste sig af at være "verdens lykkeligste folk".⁶ Ønsket om at fremme lykke hos sig selv eller andre er kort sagt ubestrideligt positivt. Derfor

er der også udbredt konsensus om, at børn helst skal være glade, og at de voksne omkring dem bør gøre deres ypperste for at fremme børns emotionelle velfærd.

Lykke: en tung pligt

Men trivselsmålinger afspejler ikke blot en historisk specifik følelseskultur – de er også med til at cementere og forstærke en norm om, at man skal være glad. Barnet bliver ikke spurgt til indignation, vrede, sorg, jalousi, utilfredshed, melankoli, irritation eller længsel. Det bliver derimod bedt om at kvantificere sine følelser på en enstrenget skala fra "ikke glad" til "meget glad", og der er næppe mange børn, der ikke fanger, at det er bedst at kunne sætte sit kryds ved den storsmilende smiley. Ikke-glade følelser er ikke-gode, og skemaet giver ikke barnet mulighed for at angive positive og negative følelser på samme tid.

Samtidig indgår trivselsmålingerne i det, man med et følelseshistorisk begreb kan kalde en "emotional formation", dvs. en proces hvorigennem barnet inkorporerer de kulturelt gangbare følelsesnormer og samtidig bliver forment som subjekt.⁷ Når børn bliver bedt om at måle, hvor glade de er, lærer de samtidig at vurdere og overvåge egne følelser i relation til idealet. Skemaerne muliggør altså ikke bare, at børn kan udtrykke allerede fastlagte og erkendte følelser, de medvirker også til at give følelserne form og værdiladning for det enkelte barn. Derved formes barnet som bevidst følelses subjekt på en kulturelt specifik måde.

Forventningen om, at børn skal være glade eller lykkelige (*happy*), er, som den amerikanske barndoms- og følelses-

historiker Peter Stearns har pointeret, "a novel historical artifact".⁸ I USA eksploderede dyrkelsen af det glade barn ifølge Stearns i 1920'erne, da forbedrede levestandarder og en generel fremtidsoptimisme særligt i middelklassen nærrede en forestilling om, at man burde kunne give samtidens børn en bedre opvækst end fortidens. I løbet af det 20. århundrede bredte idealet om den lykkelige barndom sig til flere dele af samfundet og tog til i styrke. Stearns argumenterer for, at udviklingen hang sammen med forskellige tendenser i samfundet: nye psykologiske og pædagogiske teorier om barnets natur, der blandt andet betonede uskyld, et fald i fødselsraten, der øgede værdien af det enkelte barn, en generel kulturel dyrkelse af munterhed og sidst, men ikke mindst, med en ny forbrugskultur og markedsføring til børn, der ofte lovede at de pågældende produkter ville gøre børn glade.⁹

Lykkenormen var imidlertid ikke entydigt positiv, men kunne være belastende for både børn og voksne. Den medførte ifølge Stearns et pres på forældre om at sørge for, at deres børn var glade, og når barnet ikke var muntert og smilende, kunne det give anledning til skyldfølelse og sorg hos forældrene.¹⁰ Men også for børnene kunne lykkenormen motivere til kritisk selvransagelse, når den enkelte blev bevidst om, at han eller hun ikke kunne honorere kravet. Lykkenormen har måske endda spillet en rolle i forhold til den stigende forekomst af depression blandt børn: "the obvious fact is that, with the happiness emphasis, it became much more difficult to be a sad kid or to go through periods of sadness – the emotion did not correspond to adult expectations or, probably, to the defini-

tions children themselves internalized about what a proper childhood was all about".¹¹

At lykkeimperativet kan have den slags ulykkelige konsekvenser virker også oplagt i dagens Danmark, for mens vi er lykkelige over at være blandt verdens lykkeligste lande, bliver flere og flere børn og unge diagnosticeret med angst og depression, og et stigende antal unge angiver at være stressede.¹² Dels kan dyrkelsen af det glade barn bevirke, at mere negative følelser udgrænses som sygelige, dels er det ikke utænkeligt, at den internaliserede forventning om, at man skal være glad, i sig selv kan være en stressfaktor. Er man ulykkelig, kan man som følge af lykkeimperativet måske blive dobbelt ulykkelig.

Lykkeimperativet som social regulering

Lykkeimperativet er desuden et effektivt middel til at forme menneskers ønsker og valg i overensstemmelse med den gældende sociale orden. Som Sara Ahmed har påpeget, hviler lykkenormen på en kobling af den enkeltes lykke til andres lykke: Den enkelte har ansvar for at stræbe efter at blive lykkelig, for andres lykke afhænger også af den.¹³ I tråd hermed dikterer lykkenormen, at man skal følge et bestemt livsspor, at man skal søge tilnærme sig specifikke objekter og livsformer, der forventes at bringe lykke. Disse objekter og livsformer understøtter typisk den herskende sociale orden med de hierarkier og eksklusioner, den indebærer.¹⁴ Socialt kontroversielle livsspor er destabiliserende og glædesdræbende.¹⁵

I spørgeskemaet bliver emotionel velfærd da også implicit kædet sammen med konkrete livsvalg og -vaner, idet

barnet også bliver bedt om at identificere egne spise- og sovevaner, sociale relationer og legeaktiviteter. De fleste børn vil nemt forstå, at det er bedst at have mange og tætte venner og at have forældre, der sørger for, at man kommer tidligt i seng, at man kun spiser slik én gang om ugen og får de tre daglige måltider, skemaet spørger til. På den måde får barnet indirekte en forståelse for, at den lykke, andre ønsker for dem, og som de lærer at forvente af sig selv, er afhængig af, at de regulerer deres sociale forhold og adfærd på en række områder.

Et ustabil imperativ

Vi har argumenteret for, at der i barnets møde med trivselsskemaet sker mere og andet end en måling af hans eller hendes fysiske og emotionelle velfærd på det konkrete tidspunkt. At trivselmålingerne lærer barnet at skelne mellem gode og dårlige følelser

og de hermed forbundne ønskelige og uønskelige handlemønstre, og at dette kan tolkes som et led i barnets emotionelle formation. Desuden har vi forsøgt at vise, at denne proces er udtryk for et ideal om det glade barn, som er blevet mere og mere dominerende over det seneste århundrede, og som kan have negative følger.

Det er måske værd at fremhæve, at vi ikke opfatter processen som deterministisk i den forstand, at alle børn automatisk internaliserer normen én til én. For det første har målingerne varierende effekt på de børn, der udfylder dem. For det andet er skemaer langt fra den eneste kanal, hvorigennem lykkeimperativet medieres. Tænk bare på situationen, hvor Otto Mikkelsens klas-siske fødselsdagssang bliver sunget: "Hvor smiler han, hvor er han glad, hurra, hurra, hurra...", og alles opmærksomhed (inklusive fødselsdagsbarnets eget)

centreres om fødselsdagsbarnets emotionelle udtryk. Eller tænk på, hvordan børn og unge dagligt eksponeres for idealiseringer af det gode og lykkelige liv på Instagram, Snapchat og musical.ly og gerne både visuelt og sprogligt forsøger at fremstille sig selv i relation til idealet.

Vi kan ikke komme uden om at formidle og forholde os til følelsesnormer, og vi kan heller ikke sætte en stopper for den emotionelle formation, der finder sted, når vi beskriver, overvåger og vurderer os selv i relation til generelle sociale standarder. Men vi kan øve os i at forholde os kritisk til de kulturelle sandheder og normer, der ellers forekommer mest åbenlyse og uangribelige. Og vi kan diskutere, om effekterne af de tiltag, stat og kommuner iværksætter over for børn, er så ønskelige, som de umiddelbart ser ud til at være. ♦

REFERENCER

Ahmed, S. (2010). *The Promise of Happiness*. Durham & London: Duke University Press.

Ahmed, S. (2017). *Living a Feminist Life*. Durham & London: Duke University Press.

Andersen, M. F., Nyvang, C. og Vallgård, K. (2018). "Når vi måler trivsel, påvirker det børnene." Videnskab.dk: <https://videnskab.dk/kultur-samfund/naar-vi-maalervivsel-paavirker-det-boernene>.

"Derfor bliver flere unge stressede." (2017). Videnskab.dk: <https://videnskab.dk/kultur-samfund/derfor-bliver-flere-unge-stressede>

Foucault, M. (1971). Nietzsche, La Généalogie, L'Histoire i Bachelard, S. (red.). *Hommage à Jean Hyppolite* (pp. 145-172). Paris: Presses universitaires de France.

Foucault, M. (1994) The Subject and Power, i Faubion J. D. (red.). *Power – Essential Works of Foucault 1954-1984* (pp. 326-348). London: Penguin Books.

Københavns Kommune, Børne- og Ungdomsforvaltningen (2012), *Hvordan har du det – indskoling* (trivselsskema udleveret til O.-klasseselever i Københavns Kommune).

"Norge vipper Danmark af pinden som verdens lykkeligste folk." Ritzaus Bureau, 20. marts 2017.

Stearns, P.N. (2010). Defining Happy Childhoods. Assessing a Recent Change. *The Journal of the History of Childhood and Youth* 3 (2), 165-186. doi: 10.1353/hcy.0.0093

"Tre gange så mange børn og unge får diagnosen angst eller depression", *Politiken*, 6. februar 2018.

Vallgård, K. (2013) Følelseshistorie - Teoretiske brudflader og udfordringer." *Kulturstudier* 4 (3), 88-114.

Vallgård, K. og Nyvang, C. "Sur Smiley for Mistrivsel." *Information*, 11. august 2014.

Vallgård, K., Alexander K., Olsen S. (2015). Emotions and the Global Politics of Childhood, i Olsen S. (red.) *Childhood, Youth and Emotions in Modern History* (pp. 12-34). London: Palgrave.

Vallgård, K., Sørensen, N. A., Nyvang, C. og Nielsen, S. N. (red.). (2018). Frygtelige, farlige og frastødende følelser *temp – tidskrift for historie* 16.

Zelizer, V. (1985). Pricing the Priceless Child. *The Changing Social Value of Children*. New York: Basic Books, Inc.

ENDNOTES

- 1 Det blev i december 2017 afsløret af Politiken og siden fulgte en debat, der især drejede sig om datasikkerheden på området. Se fx Vallgård, K. og Nyvang, C. "Sur Smiley for Mistrivsel." Information, 11. august 2014 og Andersen, M. F., Nyvang, C. og Vallgård, K. (2018). "Når vi måler trivsel, påvirker det børnene." Videnskab.dk: <https://videnskab.dk/kultur-samfund/naar-vi-maalervivsel-paavirker-det-boernene>.
- 2 Københavns Kommune, Børne- og Ungdomsforvaltningen, Hvordan har du det – indskoling.
- 3 Sara Ahmed bruger også udtrykket "the unhappy effects of happiness", Ahmed, S. (2010). *The Promise of Happiness*. Durham & London: Duke University Press, 2.
- 4 Foucault, M. (1971). Nietzsche, La Généalogie, L'Histoire i Bachelard, S. (red.). *Hommage à Jean Hyppolite*. Paris: Presses universitaires de France, 159. Derfor har man også inden for historiefaget i de senere år set en markant vækst i det, der bliver kaldt følelseshistorie. Se fx Vallgård, K. (2013) Følelseshistorie – Teoretiske brudflader og udfordringer." *Kulturstudier* 4 (3), 88-114.

⁵ Om de negative følelser i et historisk perspektiv, se Vallgård, K., Sørensen, N. A., Nyvang, C. og Nielsen, S. N. (red.). (2018). Frygtelige, farlige og frastødende følelser *temp – tidskrift for historie* 16.

⁶ "Norge vipper Danmark af pinden som verdens lykkeligste folk." Ritzaus Bureau, 20. marts 2017.

⁷ For en uddybning af begrebet "emotional formation" som redskab til analyse af den kulturelle formgivning af børns følelsesliv, se Vallgård, K., Alexander K., Olsen S. (2015). Emotions and the Global Politics of Childhood, i Olsen S. (red.) *Childhood, Youth and Emotions in Modern History* (pp. 12-34). London: Palgrave. Foucault betegner subjektivering som den fremherskende moderne magtform, Foucault, M. (1994) *The Subject and Power*, i Faubion J. D.(red.). *Power – Essential Works of Foucault 1954-1984*. London: Penguin Books.

⁸ Stearns, P. N. (2010). Defining Happy Childhoods. Assessing a Recent Change. *The Journal of the History of Childhood and Youth* 3 (2): 166.

⁹ Ibid.: 175-77. Viviana Zelizer har i et nu klassisk værk argumenteret for, at børn i familien omkring indgangen til det 20. århundrede gik fra at være økonomiske bidragsydere til at blive økonomisk unyttige, men emotionelt ubetalelige, se Zelizer, V. (1985). *Pricing the Priceless Child. The Changing Social Value of Children*. New York: Basic Books, Inc.

¹⁰ Ibid.: 167.

¹¹ Ibid.: 181.

¹² "Tre gange så mange børn og unge får diagnosen angst eller depression", *Politiken*, 6. februar 2018 og "Derfor bliver flere unge stressede." (2017). Videnskab.dk: <https://videnskab.dk/kultur-samfund/derfor-bliver-flere-unge-stressede>

¹³ Ahmed, S. (2010). *The Promise of Happiness*. Durham & London: Duke University Press, 9.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ahmed bruger i sin figur "the feminist killjoy" omvendte fortegn og argumenterer for nødvendigheden af at opgave lykkeidealet og endda i mange sammenhænge at dræbe glæden som et led i den kontinuerlige kamp mod undertrykkelse og eksklusion. Ahmed, S. (2010). *The Promise of Happiness*. Durham & London: Duke University Press og Ahmed, S. (2017). *Living a Feminist Life*. Durham & London: Duke University Press.